

ILUZE FUNDAMENTALISMU

Slova fundamentalismus užívá autor – převor benediktinského kláštera Sant Anselmo v Římě – pro druh fanatismu či extrémismu, který do krajnosti zjednodušuje náboženství. Z článku, který uveřejnil v anglickém katolickém týdeníku Tablet (7. 7. 1979), přinášíme podstatné části. Z nich lze lépe porozumět mnohým jevům minulosti i přítomnosti, z oblasti víry náboženské i údajně nenáboženské.

„Pod islámskou vládou není místo pro názory a city.“ Tato slova zakladatele nové iránské teokracie, ajatolláha Chomejního, vysvětlují z velké části duchovní sílu revoluce založené na totálním zavržení sekularizovaného státu. Bohu jsou, aby se tak řeklo, vrácena jeho práva, Bůh se dostal do středu veškeré lidské činnosti. Násilnictví nového režimu poskytlo západním pozorovatelům záminku vyhnout se nejzávažnějšímu závěru, totiž že Západ dospěl k mravnímu úpadku tím, že postupně vyloučil smysl pro božskou transcendenci.

Fanatismus víry

Víra fundamentalistická a víra teologické byly často označovány za různé stupně téhož náboženského postoje. Ve skutečnosti však stojí proti sobě v opozici.

Moderní věřící sice rozlišují se samozřejmostí fanatismus a víru, jenže rozdíl mezi nimi není vůbec jasný a mnoho věřících ho může pokládat za zdánlivý. Zdá se ostatně, že bezchybnost Písma a papežská neomylnost jsou půda, ze které se fundamentalismus vydatně živí. Moderní křesťan potřebuje nekřesťanům spíše dokazovat, že fundamentalistou není.

Klíč k řešení lze vidět v postoji věřícího k právům lidského rozumu. Fundamentalista tato práva odmítá jako něco nemístného. Pravý věřící s nimi udržuje stálý dialog.

Sklon přesvědčených věřících koketovat s fundamentalismem a časté snaha autority ukládat jej nebyly dialogu právě na prospěch. Také hlavní křesťanské církve si uchovávají rysy fundamentalismu. V římskokatolické církvi existuje klerikální křídlo se svým kultem silného řízení a strachem z intelektuální kontestace. V pravoslavné řecké církvi je to populismus bez kritického ducha a s ostrým nepřátelstvím vůči jiným tradicím. V protestantských církvích trvá protipapežské křídlo se „zamrzlou“ historickou pamětí a manichejským obrazoborectvím.

Neschopnost unést složitost

Nedá se říci, že by byl fundamentalismus na vymření. Úspěch ajatolláha Chomejního není jediným dokladem v prostoru náboženství a zároveň politiky. Je pravda, že se iránská společnost hluboce liší od společnosti západní, a nebylo těžké předvídat, že šachův pokus o poevropštění vyvolá reakci. Na Západě je ovšem pozorovat známky podobné reakce (nesporně méně násilné) proti témuž duchu sekularizace, jaký si vzal na mušku Chomejní. Pozemský ráj se ukázal zoufale prázdný a přináší s sebou složitost dnes už téměř nesnesitelnou. Sdělovací prostředky nás bombardují informacemi, z nichž mnohé lze strávit jen za cenu zkreslující vulgarizace.

Dotírá na nás svět příliš velký; denní tisk nadhazuje i mamutí problémy. Zdá se, jako by se svět stával neobyvatelným a jeho problémy příliš složitými, než aby je bylo možné rozřešit.

Příliš jednoduché odpovědi

Když lidského ducha zavaluje tíha složitosti, začíná hledat útočiště v „jednoduchých“ odpovědích. Potíží je v tom, že jednoduchá odpověď na složitou otázku sice přinese chvilkovou úlevu, ale nejčastěji je to pouhý únik. Fundamentalismus – podobně jako alkoholismus – je unikání nejistotě a úzkosti. Není náhodou, že se moderní fundamentalismy zrodily spíše ze zklamání blahobytné společnosti než z nouze venkovská společnosti.

Fundamentalismus rozhodně nemá monopol na jednoduchost, je-li jí míněna osobní prostota. Evangelium svatého Jana a život svatého Tomáše Akvinského jsou poznamenány pečeti osobní prostoty, ale zde fundamentalismus pro sebe sotva co může ukořistit. Východisko fundamentalismu je *teologický simplicismus*. Vyzařuje absolutní jistotu; jako výrazný příklad je tu možné vzpomenout na severoirského pastora Paisleye, proslulého vačce „unionistů“, který se vyznačuje extrémním protikatolictvím.

Není divu, že v období plném složitosti a skepse přitažlivost opačných hodnot – jistoty a jednoduchosti roste. To je ovšem jen o důvod více, abychom viděli fundamentalismus v pravém světle a nepokládali jej za zvlášť přísný výraz prosté víry.

Sebejistota fundamentalismu je založena na falzifikaci. Je možná pouze díky jeho zúženému vidění. Fundamentalistický výklad Druhého vatikána je přesvědčivě jednoduchý, ale jen proto, že opomíjí mnoho koncilových prvků. Fundamentalista působí dojmem optimismu, ovšem klamného: on má „tu pravou“ odpověď. Ve skutečnosti není tento zdánlivý optimismus nic jiného než zastřeny pesimismus. Extrémní simplifikace je útěk nejen před složitostí, ale vůbec před skutečností.

Církev byla už od počátku nucena předkládat komplexní, složitý program. Kristovo učení je plné tajemství a paradoxů. Právě jeho odpůrci se snaží vehnat nás do fundamentalistických krajností „přímými otázkami“. „Je dovoleno platit daň císaři?“ „Zákon prikazuje takové ženy kamenovat: co říkáš ty?“ Ale Kristus nedává „přímé odpovědi“. Boží slovo působí současně na různých rovinách.

Pravda je složitá

Čím je otázka hlubší, tím je Kristův postoj k věci vyhýbavější. Jeho služba pravdě je stále opakované pozvání ke vstoupení do tajemství spíše než uložení nějaké ideologie. Ani dějiny církve nebyly prosté odvolání na autoritu evangelií. Když fundamentalisté používají textů Písma, aby dokázali absolutní pravdu svých jednoduchých tezí, dopouštějí se hrozně banalizace Božího zjevení. Nejzávažnější aspekt neomylného magisteria církve při uchovávání pokladu víry byla jeho obhajoba „složitosti“, a to od svatého Pavla až po Pavla VI.

Stojí za povšimnutí, že se svatému Pavlu dostalo za jeho odpor proti redukování Kristova tajemství uznání od svatého Petra (2 Petr 3,15–16). Ten píše o „moudrosti, která mu byla dána“ a pokračuje o jeho listech: „Jsou v nich ovšem místa, kterým není

snadno porozumět a lidé nevědomí a neustálení to překrucují – dělají to tak s Písmem vůbec – ke své vlastní zkáze.“ Tato „místa, kterým není snadno porozumět“ mají původ v tom, že se Pavel pohybuje stále na rozhraní mezi Kristovým tajemstvím a kulturními předpoklady posluchačů. Ty předpoklady jsou různé, protože kultury jsou různé. Pavel je ve stálém dialogu s reálným světem. Je stále „vším pro všechny“ způsobem opravdu konkrétním. Mění svůj myšlenkový systém v závislosti na každém kulturním modelu, co něhož se snaží zasadit víru v Kristovo tajemství.

Byl to farizej i římský občan, zakořeněný v Zákonu a přesto citlivý k výzvám řecké filozofie. Jeho velký úspěch byl v tom, že zachránil rodící se církev před dvěma úskalími: před upadnutím do fundamentalismu judaizantů (připomeňme si slavný spor o obřizku) a před pohlcením gnostickými proudy. Tím, že postavil Tajemství do vztahu jak k Zákonu, tak k tajemstvím, dal základ k tomu, co se mělo stát „krajním středem“ křesťanské ortodoxie. Střed dost hutný a komplexní, aby unesl zatěžkávací zkoušky historického vývoje a nebyl jimi vychýlen z osy.

Klíčové dokumenty koncilu (*Lumen gentium* a *Gaudium et spes*) jsou krajně složité. Je například snadné říci, že „věřící mají žít v nejtěsnějším spojení s ostatními lidmi své doby“ (GS 62), ale je mnohem nesnadnější konkrétně určit přesné důsledky taliového prohlášení.

V pokoncilním období vzniklo, jak je všeobecně známo, mnoho nedorozumění. Otevření církve vůči složitosti moderní společnosti zapůsobilo současně jako stimul i jako trauma. Kde jedni vidí zisk, jiní spatřují ztrátu. Uznání větší komplexnosti podnítilo vznik dvou protichůdných extrémismů na okraji církve: progresismu a tradicionalismu. Obě skupiny podlely scestné tendenci nesprávně zjednodušit Druhé Vatikánium. Obě mají i řadu společných rysů.

Progresisti četli koncilová rozhodnutí selektivně a vyplynul jim z toho program jednoduché a radikální změny. Cítili se proto oprávněni vyvíjet tlak na reformy, které koncil vůbec nezamýšlel. Tradicionalisti se naopak cítili oprávněni vyvíjet odpor proti uskutečňovaným změnám. Pokoncilní diskuse se tak stala z větší části konfliktem mezi dvěma protichůdnými fundamentalismy. Střed respektující složitost otázek se snažil o klidný a solidní vývoj, ale veřejnou pozornost na sebe strhávala fundamentalistická křídla; dnes nejvíce lefébristi.

Větší než člověk

Tendence fundamentalistů vzdálit se od středu pro jejich vkus příliš složitého způsobila mnoho utrpení zejména těm, kdo plní své povinnosti na Petrově lodi. Přímo symbolem takového utrpení se stal Pavel VI., jehož způsob řízení byl často charakterizován jako váhavý. Tato kritika kořenila z velké části v tom, že si tento papež byl vědom složitosti situací. Jiná věc je, že k tomu vlivem své osobní povahy přidal rys úzkosti a napětí, ale není pochyby o tom, že jeho přístup k problémům, respektující jejich komplexnost, byl promyšlenou strategií zaměřenou na postupnou realizaci koncilní ekleziologie.

V esenciálním jazyku lidského ducha je obsažen paradox, kdykoli se setká s tajemstvím, zvláště když jde o tajemství ve vztahu s „jasnou temnotou“ Boží. Fundamentalismus takový paradox odmítá. V tom smyslu je Chomejní, navzdory

dobrým úmyslům, typ náboženského ducha neschopného odpovědět na skutečné otázky současného člověka a postihnout jeho hluboké potřeby.

V přítomnosti bychom si měli uvědomit, že zjednoduší-li se náboženství do krajnosti, může se stát nebezpečným, a že náboženští vůdcové přispívají k šíření pýchy, konfliktů, předsudků a násilí, když si s odvoláním na Boží autoritu přisvojují monopol na pravdu.

Dominik Milroy

Čtení by mělo být vzdáváním úcty Bohu vší pravdy. Otevíráme svá srdce slovům, v nichž se zrcadlí skutečnost jím stvořená, nebo i větší skutečnost, jíž je on sám. Je to i skutek pokory a úcty vůči jiným lidem, kteří jsou nástroji, skrze něž nám Bůh sdělil svou pravdu.

Thomas Merton, Rozjímání v samotě